MUALLAQOTLAR FENOMENI: TARIXIY TARAQQIYOT VA IMRU'UL-QAYS, AMR IBN KULSUM HAMDA ANTARA IJODINING TAHLILI

Gulasal Toshmamatova G'olib qizi
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Tarjimonlik fakulteti 2-kurs talabasi
+998886022033
@toshmamatovagulasal@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada arab mumtoz adabiyotining eng muhim yodgorliklaridan biri bo'lgan Muallaqotlar fenomeni tarixiy va adabiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Xususan, Imru'ul-Qays, Amr ibn Kulsum va Antara ibn Shaddod ijodining badiiy, tematik va stilistik xususiyatlari o'rganiladi. Muallaqotlarning shakllanishi, ularning arab jamiyatidagi o'rni va estetik ahamiyati hamda og'zaki ijoddan yozma adabiyotga o'tishdagi roli tahlil etiladi. Tadqiqot natijasida ushbu asarlar nafaqat poetik meros, balki ijtimoiy-tarixiy hujjat sifatida ham muhim ekanligi asoslab beriladi.*

Kalit so'zlar: *Muallaqotlar, johiliyat davri, arab she'riyati, Imru'ul-Qays, Amr ibn Kulsum, Antara ibn Shaddod, qasida, badaviy madaniyat, epik obrazlar, poetik til.*

Arab adabiyotining ilk bosqichlarida yuzaga kelgan Muallaqotlar majmuasi jahon adabiy merosining nodir namunasidir. Muallaqotlar (arabcha osilganlar) nomi bilan mashhur bo'lgan ushbu qasidalar to'plami johiliyat davrining eng yetuk she'riy namunalarini o'z ichiga oladi. Ular, rivoyatlarga ko'ra, Ka'ba devorlariga osib qo'yilganligi bilan alohida e'tiborga sazovor bo'lgan.

Muallaqotlar nafaqat badiiy qiymati, balki tarixiy manba sifatida ham katta ahamiyatga ega. Ular orqali qadimgi arab jamiyatining ijtimoiy tuzilishi, urf-odatlari, urushlari, muhabbat va mardlik tushunchalari haqida tasavvur hosil qilish mumkin.

Muallaqot - bu so‘z johiliyat davrida yetti (yoki o‘n)ta shoirga oid sara qasidalar to‘plamga berilgan nom bo‘lib, lug‘atda “biror narsani boshqasi bilan bog‘lash, biror narsa bilan qiziqib uni yoqtirmoq va yaxshi ko‘rmoq” ma’nosidagi ‘alaqa (علق) o‘zagidan yasalgan “muallaqa” so‘zining ko‘pligi bo‘lmish “muallaqot” “yoqtirilgani uchun hamma ko‘ra oladigan joyga osilgan, namoyish etilgan she’rlar” deganidir . So‘z birinchi marta ehtimol IV/X asr birinchi yarmida ta’lif etilgan Abu Zayd al-Qurashiyning Jamharatu ash-'aril-'arab asarida ko‘riladi. Yetti bo‘limdan tashkil topgan antologiyada birinchi bo‘limni “Muallaqot” nomi ostida sakkizta muallaqa shoirining qasidalari tashkil etadi. Ana shu she’rlar uchun “as-sab'ut-tival” (yetti uzun qasida), “sumut” (tizilgan marjonlar), “muzahhabot” (zarrin she’rlar), “sab'iyyyot” (yetti qasida) va nisbatan yangi asarlarda “muqalladot” (asrlar osha yetib kelgan qadim she’rlar), “musammatot” (marjon shodalari) nomlari ham qo‘llanadi.

Rivoyatlarga ko‘ra, go‘yo Makkadagi Ka’ba devorlariga yoki pardalariga oltin harflar bilan yozilgan matoda osilgan. Bu ramz she’rlarning arablar nazarida qanchalik ulug’langanligini bildiradi ular nafaqat osilib turadigan, balki aql va qalbda abadiy osilib qoladigan asarlar sifatida qadrlangan. Ba’zi klassik olimlar (masalan, al-Nahhas) bu afsonani rad etib, nomning boshqa izohlarini keltiradi: she’rlar devonlarda to’liq joy olmaganligi yoki Ukoz bozoridagi she’r musobaqalarida eng yaxshilari tanlab olingani sababli shunday atalgan.

Muallaqotlar arab she’riyatining qasida shaklini mukammallashtirgan: odatda uch qismdan iborat nasib (sevgi iztirobi, xarobalar va o’tgan kunlarni yig’lash), rahil (safar, ot yoki tuyaning tasviri, cho’l manzaralari) va maqsad (qabila faxri fakhr, hikmat, urush yoki dushmanni masxara qilish hijv). Ular og’zaki an’ana asosida yaratilgan bo’lib, keyinchalik yozma ravishda saqlangan. Bu she’rlar nafaqat badiiy jihatdan mukammal (qat’iy vazn bahr, qofiya va murakkab tasvirlar), balki ijtimoiy-siyosiy ahamiyatga ega edi: qabila g’ururini, urush va tinchlikni, sevgi va taqdirni ifodalardi.

Johiliyat davrida arab jamiyati qabilaviy tuzilishga asoslangan edi. She’riyat esa oddiy san’at emas, balki ijtimoiy qurol bo’lib xizmat qilgan: u qabilaning shon-

shuhratini ko'targan, dushmanni kamsitgan, sevgini va jasoratni ulug'lagan. Eng muhim markaz Ukoz bozori (Makka yaqinida) bo'lib, bu yerda she'r musobaqalari o'tkazilgan. Eng yaxshi she'rlar yod olinib, avlodlardan-avlodlarga o'tgan.

VIII asrda (Abbosiy davri boshlarida) Hammad ar-Raviya (fors asli) tomonidan yig'ilgan deb hisoblanadi. U og'zaki an'ana zaiflashayotgan paytda mashhur she'rlarni saqlash maqsadida to'plagan. Keyinchalik Ibn Abd Rabbih (al-Iqd al-Farid) va boshqa mualliflar bu to'plamni rasmiylashtirgan. Standart yetti muallaqa shoirlari: Imru'ul-Qays, Tarafa ibn al-Abd, Zuhayr ibn Abi Sulma, Labid ibn Rabia, Antara ibn Shaddod, Amr ibn Kulsum va Haris ibn Hilliza. Ba'zi variantlarda al-Nabiga al-Zubyani yoki al-A'sha qo'shilgan.

Muallaqotlarning ahamiyati juda katta:

- Ular arab tilining klassik namunasi bo'lib, Qur'on tiliga ham ta'sir ko'rsatgan.

- Islomiy davr adabiyoti (Abbosiy, Andalusiya) uchun asosiy namuna bo'lgan.

- Johiliyat jamiyatining qadriyatlarini (qabila sadoqati, jasorat, ayollar sha'ni, taqdir falsafasi) yorqin aks ettiradi.

- Bugungi kunda ham arab maktablarida, universitetlarda o'rganiladi va arab madaniy o'zligining asosiy qismi hisoblanadi.

Bu she'rlarning yaratilishi og'zaki bo'lganligi sababli, matnda ba'zi farqlar mavjud, ammo ularning badiiy qudrati saqlanib qolgan.

Imru'ul-Qays ijodining batafsil tahlili

Imru'ul-Qays (taxminan 496-565 yillar) Kindah qabilasi shohzodasi, " she'rlar shohi" (Malik al-Shu'ara) deb ataladi. Otasi Hujr ibn al-Haris qabilalar ustidan hukmronlik qilgan, ammo shoirning she'r, sharob va ayollar bilan bandligi otasi bilan ziddiyatga olib kelgan. Otasi Banu Asad tomonidan o'ldirilgach, Imru'ul-Qays qasos olishga harakat qilgan, keyin sargardon hayot kechirgan. Vizantiya imperatori Yustinian I saroyiga borgan va u yerda zaharlangan kiyimdan vafot etgan (Ankara yaqinida dafn etilgan deb taxmin qilinadi).

Uning muallaqasi Qifā nabki” (“To‘xtang, yig‘laylik”) bilan boshlanadi va arab she’riyatida eng mashhur asarlardan biri. Bu qasida klassik qasida shaklining namunasi bo‘lib, quyidagi tuzilishga ega:

Nasib (sevgi iztirobi va xarobalar tasviri): Shoir ikki do‘stiga murojaat qilib, sobiq sevgililarining xarobalari oldida to’xtab yig’lashni taklif qiladi. Joy nomlari (Dakhul, Hawmal, Tudih, Miqrat) aniq tasvirlangan. Xarobalarda oq antilopalar axlati qalampir donalaridek sochilgan. Bu qismda shoir o’tgan kunlarni, sevgililarini (jumladan, baydat al-xidr parda ichidagi tuxum kabi nozik go’zallik tasviri) eslaydi. U o’zining ko’p sevgilari haqida hikoya qiladi, masalan, Darat Juljulda yosh qizlar bilan bo’lgan voqea (ular cho’milayotganda kiyimlarini yashirib, ularni jazolagan va keyin tuyasini so’yib ziyofat bergan).

Rahil (safar va ot tasviri): Shoir otining tasvirini beradi tez, chidamli, yirtqich hayvonlarni quvib yetadigan. Cho’l manzaralari, yovvoyi hayvonlar (gazal, tulki) realistik tasvirlangan.

Bo’ron sahnasi va motam: Eng kuchli qism yomg’ir, shamol va chaqmoqlar tasviri. Bo’ron butun manzarani o’zgartiradi, tog’lar kulrang chiziqli kiyim kiygan hurmatli rahbarga o’xshaydi. Bu ramz shoirning ichki iztirobini ifodalaydi. Oxirida oilasining (otasi va aka-ukalari) qirg’ini haqidagi motam: Ko’zlarim, yig’lang! Hujr ibn Amrning shahzoda o’g’illarini yig’lang...

Tahlil: Imru’ul-Qays she’ri romantik va fojiali. U vaqt o’tkinchiligini, sevgi azobini va qirollik fojiasini birlashtiradi. Nasibni to’xtab yig’lash bilan boshlagani keyingi butun arab she’riyatiga (shu jumladan, islomiy davr shoirlariga) ta’sir qilgan. Tabiat tasvirlari hissiy va realistik: ular shoirning ichki dunyosini ramziy ifodalaydi. U shaxsiy his-tuyg’ularni qabila g’ururi ustiga qo’ygan birinchi buyuk shoir sifatida tanilgan. She’rda ayollar tasviri nozik va ko’p qirrali ular go’zallik ramzi, ammo shoirning sargardon hayotida iztirob manbai ham. Bu muallaqa arab adabiyotida eng ko’p tarjima qilingan va iqtibos olinadigan asar bo’lib, keyingi shoirlar (masalan, Abu Nuvas) unga taqlid qilgan. Tarjimalarda (ingliz tilida William Jones, zamonaviyroqda Kareem James Abu-Zeid) uning badiiy qudrati saqlanishi qiyinligi

ta’kidlanadi, chunki arab tilidagi tasvirlarning nozikligi boshqa tillarda to’liq yetkazilmaydi.

Amr ibn Kulsum ijodining batafsil tahlili

Amr ibn Kulsum (taxminan 526– 584 yillar) Tag’lib qabilasi boshlig’i, shoir va jangchi. U mashhur Basus urushi (Tag’lib va Bakr qabilalari o’rtasidagi uzoq davom etgan mojaroda) ishtirokchisi. Afsonaga ko’ra, Hira shohi Amr ibn Hind (Laxmidlar sulolasi) onasi Laylo (mashhur shoir Abu Laylo al-Muhalhilning qizi) ni hurmatsiz tutgani uchun shohni o’ldirgan va qochgan.

Muallaqasi sharob qo’shig’i bilan boshlanadi (ba’zi olimlar bu qism keyinchalik qo’shilgan deb hisoblaydi): Ey qiz, kosani ko’tar! Bizga tong sharobini ber...” . Keyin sevgilining jo’nashi, qilich janglari quvonchi, onasi hurmati himoyasi va qabila faxri kuchayadi. She’rda taqdir falsafasi kuchli: Taqdir bizni quvib yetadi, biz unga mahkum.... U otasi va ajdodlarini madh etadi, dushmanlarni (shu jumladan, Hira shohi avlodini) ritorik kuch bilan bosadi.

Tahlil: Bu she’r qabila g’ururi (faxri) va shaxsiy jasoratning yorqin namunasi. Amr she’rida hayotning noaniqligi, taqdirga bo’ysunish va oila hurmati mavzulari nasib va rahildan keyingi maqsad bilan birlashadi. U jang quvonchini, sharobni va qabila sadoqatini birlashtirib, johiliyat qadriyatlarini (ayollar sha’ni, qabila himoyasi) ifodalaydi. She’rda ritorika kuchli: takrorlar, savollar va madh orqali ta’sir qiladi. Bu muallaqa tribal urushlar va shohlar bilan ziddiyat kontekstida yaratilgan bo’lib, arab adabiyotida qabila faxrining eng yorqin namunalaridan biri. U “ erkaklik idealini jasorat, sadoqat va hurmatni birlashtirgan.

Antara (Antara ibn Shaddod) ijodining batafsil tahlili

Antara ibn Shaddod (taxminan 525-608 yillar) Banu Abs qabilasidan. Otasi arab (Shaddod), onasi habash (qora tanli qul ayol) bo’lgan. U arab qarg’alaridan biri sifatida qul sifatida tug’ilgan, ammo jangdagi jasorati bilan ozod bo’lgan. Amakivachchasi Abla ga oshiq bo’lgan, ammo ijtimoiy to’siqlar (qullik, ona tomonidan kelgan rangi) tufayli ko’p qiyinchiliklarni boshdan kechirgan. Dohis va G‘abro urushida qabila himoyasida ajralib turgan.

Muallaqasi nasib bilan boshlanadi: Abla xarobalari va jo'nashi tasviri. Keyin rahil —ot va jangchilik tasvirlari (qurol, zirh, tuyalar). Urush sahnalari epik kuchga ega: Banu Abs va Banu Zubyon o'rtasidagi to'qnashuvlar haqida. She'rda sevgisi (Abla) va qahramonligi birlashadi. Mashhur misra: Ey Malik qizi, agar bilmasang, odamlardan so'ra... Men urushda oldinga otilaman, ammo o'lja oldida o'zimni tiyaman.

Tahlil: Antara she'ri qahramonlik va muhabbatning uyg'unligi. U ijtimoiy tengsizlikka (qullik, irqiy to'siqlar) qarshi turib, shaxsiy jasorat orqali o'z o'rnini topgan. She'rda jang tasvirlari realistik va epik: otlar, qilichlar, cho'l manzaralari orqali arab ritsarligi idealini yaratadi. Bu muallaqa keyinchalik Sirat Antara(Antara romani) 32 jildlik epik asarning asosiga aylangan. Antara qora tanli qahramon sifatida arab adabiyotida noyob: u muhabbat va jasoratni birlashtirib, keyingi davrlarda (turk, fors adabiyotida) ham mashhur bo'lgan. She'rda sevgisi shaxsiy emas, balki ijtimoiy tan olinish uchun kurash bilan bog'liq.

Xulosa.

Muallaqotlar fenomeni arab she'riyatining oltin davrini ramziylashtiradi. Ular og'zaki an'anadan yozma merosga o'tishni, qabila jamiyatining qadriyatlarini (sevgi, jasorat, taqdir, faxr) va badiiy mukammallikni aks ettiradi.

- Imru'ul-Qays romantik fojia va shaxsiy iztirob;
- Amr ibn Kulsum qabila faxri va jasorat;
- Antara shaxsiy kurash va qahramonlik orqali ijtimoiy to'siqlarni yengish.

Bu she'rlar bugungi kunda ham arab tilini o'rganishda, adabiy tahlilda va madaniy o'zlikni anglashda asosiy o'rin tutadi. Ular nafaqat she'riyat, balki arab tarixi, falsafasi va ijtimoiy hayotining tirik guvohi. Tarjimalarda (ingliz tilida A.J. Arberry, zamonaviy variantlar) ularning qudrati saqlanishi uchun ko'p harakat qilinadi, ammo asl arab tilidagi ritm va tasvirlarning to'liq go'zalligini boshqa tillarda yetkazish qiyin.

Muallaqotlar arab adabiyotining eng qadimiy va mukammal namunalaridan biri bo'lib, ular nafaqat poetik, balki tarixiy ahamiyatga ham ega. Imru'ul-Qays, Amr

ibn Kulsum va Antara ijodi orqali johiliyat davri arab jamiyatining ruhiyati, qadriyatlari va estetik qarashlari yaqqol namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan Adabiyotlar.

1. M.X.Abdullayev, O'rganilayotgan mamlakat adabiyoti(qadimgi va o'rta asr adabiyoti) Toshkent, 2026
2. Nicholson, Reynold A. A Literary History of the Arabs. Cambridge: Cambridge University Press, 1907.
3. Arberry, A.J. The Seven Odes: The First Chapter in Arabic Literature. London: George Allen & Unwin, 1957.
4. Stetkevych, Suzanne Pinckney. The Mute Immortals Speak: Pre-Islamic Poetry and the Poetics of Ritual. Ithaca: Cornell University Press, 1993.
5. Zwettler, Michael J. The Oral Tradition of Classical Arabic Poetry: Its Character and Implications. Columbus: Ohio State University Press, 1978.
6. Jones, Alan (ed.). Early Arabic Poetry. Vol. 1– 2. Oxford: Clarendon Press, 1992– 1996.
7. Lyall, Charles J. Translations of Ancient Arabian Poetry, Chiefly Pre-Islamic. London: Williams & Norgate, 1885.
8. Hitti, Philip K. History of the Arabs: From the Earliest Times to the Present. London: Macmillan, 1937 (ko'plab qayta nashrlar mavjud).
9. Irwin, Robert. The Arabian Nights: A Companion. London: Allen Lane, 1994.
10. Ibn Qutayba. Kitāb al-Shi'r wa al-Shu'arā'. Cairo: Dār al-Hadith, 2002 (asl asar IX asrga oid).
11. Al-Jāḥiẓ. Al-Bayān wa al-Tabyīn. Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyya, 1998.
12. Al-Zawzanī. Sharḥ al-Mu'allaqāt al-Sab'. Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyya, 1983.
13. Imru' al-Qays. Dīwān Imru' al-Qays. Beirut: Dār Ṣādir, 1964.
14. Antarah ibn Shaddād. Dīwān 'Antarah ibn Shaddād. Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyya, 1988.
15. Amr ibn Kulthūm. Dīwān 'Amr ibn Kulthūm. Beirut: Dār Ṣādir, 1967.

16.Montgomery, James E. Arabic Theology, Arabic Philosophy: From the Many to the One. Leuven: Peeters, 2006.